

The Formation of Future Social Workers' Professional Competence for Work with Children from Foster Families

O. V. Vodiana,
Postgraduate student (Ukraine)

Abstract

The article reveals the most common forms and methods of professional training of future social workers. The author substantiates the concept of "professional competence" and characterizes its components, describes the process of formation of professional competence of future social workers for work with children from foster families.

Social work is a dynamic profession that at its core helps individuals, families, and communities to solve problems. Social workers in Ukraine have long been involved in legal issues. Social workers care about the well-being of families, and because of their training and experience, social workers can offer valuable services to family courts, particularly in matters of contested child custody. The field of custody evaluations has been developing over the years, and social workers have played a major role across the country. The problems and ways of future social workers preparation in the conditions of university are described. The author stresses that social workers have been appointed as custody evaluators by the courts and this field continues to be ripe for future social workers who want to advocate for children's best interests: who, if not well-trained social workers could conduct a custody evaluation that would guide judges in making custody and visitation determinations better? Is it not the case that many future social workers have the skills by training and by experience to become excellent guides? What are the essential segments of a custody evaluation, and what specific social work skills are needed at each step? These questions are pointed out in this article.

Keywords: professional training, university, professional competence, future social worker, children, custody, family.

Актуальність статті. Однією з необхідних умов розвитку та зміцнення держави виступає розвиток сім'ї та сімейних відносин, оскільки міцна сім'я є однією з найважливіших підвалин суспільства. Особливої уваги соціальних служб, науковців, громади, сьогодні потребують сім'ї, в яких перебувають діти під опікою. Адже це діти, які опинилися у надзвичайно складних життєвих обставинах – втратили рідних батьків або, з різних причин, були позбавлені батьківського піклування [3; 2]. Сім'ї, які опікуються такими дітьми, повинні стати для них надійним притулком, забезпечити їхні повноцінні розвиток, виховання та соціалізацію.

Організація опіки та піклування дітей в Україні здійснюється соціальними працівниками, тому питання професійної підготовки цих фахівців сьогодні є надзвичайно актуальним. Спеціалісти, які працюватимуть з сім'ями, в яких перебувають діти під опікою, повинні не лише володіти відповідними теоретичними знаннями, практичними вміннями роботи з дітьми та дорослими, навиками вирішення найрізноманітніших побутових, економічних і моральних проблем, але й

налагоджувати життєдіяльність означених сімей, спрямовуючи її в позитивне русло [3; 8]. Саме тому, однією з найважливіших професійних якостей, притаманних соціальним працівникам повинна бути професійна компетентність – цінність соціальної роботи, що забезпечує якісне вирішення назрілих проблем і проявляється як здатність швидко та адекватно реагувати на потреби, вирішувати дилеми, які виникають у процесі роботи, використовуючи наявні вміння і знання [1, с. 8].

Детальний аналіз проблеми професійної компетентності у сучасній педагогічній науці показав її малодослідженість та неоднозначність. Поряд з цим варто зазначити, що вчені, які вивчали питання професійної компетентності (Р.Вайнола, С.Гончаренко, А.Капська, О.Карпенко, Н.Олексюк, Л.Петько, П.Решетник), наголошують на необхідності її формування задля досягнення максимальної ефективності діяльності [1; 3; 5; 6; 7; 9].

Отже, **метою** нашої роботи є теоретичний аналіз процесу формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з дітьми, які перебувають в сім'ях під опікою.

Професійну компетентність соціального працівника ми визначаємо як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що передбачає: досконале володіння теоретичними знаннями та практичними навичками, вміння застосовувати їх у процесі професійної діяльності, здатність творчо і нестандартно вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання шляхом постійних самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення. До складових професійної компетентності майбутнього соціального працівника відносимо його особистісні особливості, професійні знання, вміння та навички, професійний досвід, професійні здібності та мотивації.

На основі аналізу наукової літератури [1; 3; 8] та досвіду практичної роботи, нами розроблено Програму підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. Одним із завдань реалізації Програми стало формування професійної компетентності означених фахівців, що передбачало теоретичну та практичну підготовку, а також позанавчальну (волонтерську) роботу.

Теоретичну складову професійної підготовки соціального працівника до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою становлять навчальні дисципліни: «Соціальний захист дитинства», «Соціальна опіка та піклування», «Соціальний супровід сім'ї». Змістовно їх доповнюють курси: «Система служб соціальної роботи», «Теорія і практика соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальні основи шлюбу та сім'ї», «Соціальна педагогіка», «Соціальна терапія», «Соціальне консультування», «Соціальна конфліктологія» тощо. Застосування найрізноманітніших форм та методів вивчення означених дисциплін (проблемні, інтерактивні, діалогові лекції, лекції-прес-конференції; рольові, ділові, імітаційно-модельючі ігри; практикуми-диспути; конференції; дебати; захисти проєктів; case-study) допомогло студентам краще оволодіти необхідними знаннями, створило умови для їхньої ефективної самореалізації та формування нового типу організації мотиваційної сфери, де мотиви самоактуалізації, співтворчості, самопізнання вплинули на загальну креативність студентів, сприяли створенню нової позиції особистості [9, с. 7; 6; 7].

Практична складова процесу формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою забезпечується системою неперервних практик, які послідовно змінюють та доповнюють одна одну. Основними видами практик, спрямованих на здійснення у майбутньому соціальними працівниками соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, є: ознайомча практика (призначена для первинного ознайомлення студентів з різними видами соціального супроводу, закріплення та поглиблення знань, отриманих під час вивчення ряду навчальних дисциплін [6], формування професійних ціннісних орієнтацій); навчальні практики (корекційна та реабілітаційна – призначені для отримання первинних професійних умінь та навичок; ознайомлення студентів зі специфікою соціального супроводу сімей; дослідження форм і методів соціального супроводу сімей різного типу та способів їх актуалізації; виявлення шляхів інтеграції можливостей державних, громадських і релігійних організацій щодо підвищення ефективності процесу соціального супроводу сім'ї; перехід майбутнього фахівця в позицію суб'єкта, який прагне зрозуміти й обґрунтувати всі можливості своєї професійної самореалізації, висловлює мотиваційно-психологічну готовність до саморозвитку, що є умовою

переходу до наступного етапу практичної підготовки); виробничі (випускна (бакалаврська) та переддипломна – покликані поглиблювати та закріплювати теоретичні знання, формувати практичні навички, ознайомлювати безпосередньо в службі (установі, організації) з виробничим процесом, відпрацьовувати вміння і навички здійснення соціального супроводу, а також виховувати потребу систематичного фахового самовдосконалення) [1, с. 9].

Позанавчальна складова процесу формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою передбачає волонтерську роботу при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. У студентів-волонтерів мотиви для добровільної соціальної роботи викликані, як правило, професійними інтересами щодо отримання конкретного досвіду соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, напрацювання навичок спілкування з дітьми, їх опікунами, іншими членами сімей, оточенням. Часто студенти, які обрали спеціальність «соціальний працівник» не формально, намагаються використати роботу в ролі волонтера для оволодіння новими технологіями соціальної роботи, знайти майбутнє місце роботи чи позбутися певних особистісних проблем, знайти нових друзів, самоутвердитися тощо [8]. Позитивним є і те, що практика майбутньої професійної діяльності в ролі соціального працівника вимагає, щоб студент-волонтер напрацьовував значно ширший діапазон дій в межах здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, ніж того вимагає сам процес соціального супроводу [4].

Процес формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою було розділено нами на чотири етапи: мотиваційний, аналітичний, діяльнісний та творчий. Перший етап – мотиваційний (I курс, 1-2 семестри) – спрямований на ознайомлення студентів зі специфікою професійної діяльності у сфері опіки. Завдання цього етапу: самоактуалізація, формування мотивації, засвоєння первинних теоретичних знань. Основна увага на цьому етапі приділялася активізації мотиваційної сфери студентів, для чого використовувалися різні форми організації навчально-пізнавальної та практичної діяльності: проблемні лекції, дискусії, самостійна робота студентів, волонтерська діяльність. Другий етап – аналітичний (II курс, 3-4 семестри) –

спрямований на отримання рефлексивного досвіду, усвідомлення власних психологічних особливостей та можливостей їх застосування в професійній діяльності, розвиток інтелектуальної, творчої, діагностичної, комунікаційної компетентності особистості майбутнього фахівця. Цей етап передбачає засвоєння студентом елементів самоаналізу, усвідомлення власних особливостей та можливостей їх застосування в професійній діяльності. Важливим моментом цього етапу є отримання майбутнім фахівцем первинних знань про причини та наслідки дитячої бездоглядності, про психолого-педагогічні особливості формування особистості бездоглядної дитини, про можливості корекції поведінки бездоглядної дитини, її оточення, а також засвоєння знань про елементи профілактичної, корекційної та реабілітаційної роботи з означеною категорією дітей. Третій етап – діяльнісний (III курс, 5-6 семестри) – пов'язаний із подальшим розвитком професійних навичок майбутніх соціальних працівників. На цьому етапі отримані знання, уміння та навички студенти можуть апробувати в ході навчальних практик. Четвертий етап є творчий (IV курс, 7-8 семестри). Це завершальний етап у формуванні готовності до роботи з означеною категорією дітей, творче входження в роль фахівця, становлення власної професійної позиції. Про творчий рівень засвоєння навчального матеріалу можна говорити тоді, коли студент вміє вирішувати проблемні завдання в ході самостійної діяльності, яка завершується створенням нової інформації в цій галузі знань чи суспільної практики. Звичайно, рівень цієї новизни та значимості під час розв'язання таких завдань може бути різним [6]. Логічним завершенням цього етапу є випускна (бакалаврська) практика, яка допомагає студентам засвоїти функціональні обов'язки фахівця, створює умови для накопичення ними професійного досвіду.

Таким чином, ефективність діяльності фахівців з соціальної роботи перш за все пов'язана з рівнем їхньої професійної компетентності. Професійна компетентність соціального працівника, відповідального та вільно орієнтованого в професії, гарантує спроможність здійснення ним соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою максимально ефективно та успішно.

Вважаємо, що вдосконалення процесу формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника щодо роботи з дітьми, які перебувають в сім'ях під опікою повинне здійснюватися шляхом оптимізації змісту, організаційних форм та

етапів професійної підготовки; застосування новітніх освітніх технологій у навчальному процесі; посилення практичного та позанавчального аспектів професійної підготовки; залучення до процесу формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників провідних спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших установ і організацій, які піклуються означеною категорією дітей.

References

1. Karpenko O. G., Training of social workers in terms of university education: methodological and organizational aspects of technology: A Monograph / O. Karpenko. – Kyiv : Kolo, Drohobich, 2007. – 374 p.
2. Matvienko O. V., Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age / O. V. Matvienko // Intellectual Archive, 2014. – September. – Volume 3. – Number 5. – Toronto : Shiny Word Corp. – PP. 105–117.
3. Oleksiuk N. S., Social and educational work with problem families [Textbook] / A. Kapskaya, N. Oleksiuk, S. Kalaur, Z. Falynska. – Ternopil : Aston, 2010. – PP. 117–123.
4. Oleksiuk N. S., Theoretical foundations of professional preparation of future social teacher to work with the family / Humanitarian Bulletin of Shee “Pereyaslav-Khmelnyskyi Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University” – Annex 1 to Vol. 31, Volume VIII (50): Special Issue “Higher education of Ukraine in the Context of Integration to the European Educational Space”. – Kyiv : Gnosis, 2013. – 598 p. – PP. 299 – 307.
5. Oleksiuk N. S., Professional readiness of a social pedagogue as an important component of their professional competence / N. S. Oleksiuk // Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy. – Ternopil, 2007. – Number 1. – PP. 3–7.
6. Pet'ko L. V., *Vyvchennja gendernyh rolej ta vzajemvidnosyn u sim'i' zi studentamy VNZ na praktychnyh zanjattjah z inozemnoi' movy* [Teaching Gender Roles and Family Interactions to Students of Institutions of Higher Learning at practical lessons of English] / *Naukovyj chasopys NPU imeni M.P.Dragomanova. Serija 11. Social'na robota. Social'na pedagogika: zb. nauk. prac'* [The Scientific Journal of Dragomanov National Pedagogical University. Series 11” Social Work. Social Pedagogics: A Collection of Scientific Works]. –

Number. 14 (Chapter II). – Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova. – 2012. – PP. 112–123.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7871>

7. Pet'ko L. V., *Stymuljuvannja gotovnosti majbutnih social'nyh pedagogiv do vyhovnoi' roboty u procesi vyvchennja inozemnoi' movy u VNZ (na prykladi kinofil'mu «Zvuky muzyky» («The Sound of Music»), USA, rezh. Uajz, 1965 r.)* [Stimulation of Readiness of Future Social Teachers for Educational Work in the Process of Foreign Language Teaching in Institutions of Higher Learning (on the Example of the Movie “The Sound of Music”, USA, Director R. Wise, 1965)] / *Aktual'ni problemy navchannja ta vyhovannja ljudej v integrovanomu seredovyshhi: zb. nauk. prac'* [Current Problems of Teaching and Upbringing in the Integrated Environment] Number 9 (11). – Kyiv: Universytet “Ukrai'na”. – 2012. – PP. 84–95.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7446>

8. Piesha I. V., *The Model of Social Work with Families who Find Themselves in Difficult Life Circumstances* / I. Piesha // *Visnik Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical science.* – Issue 104. – Vol. 2. – Chernihiv, 2012. – PP. 5–54.

9. Vaynola R. H., *Personal Development of Future Social Workers during Training: A Monograph* / R. Vaynola. – Zaporozhye: Khortitskiy Education and Rehabilitation Center multidisciplinary, 2008. – 460 pp.

Translation of the Title, Name and Abstract to the Author's Language

УДК 37.013

Водяна О. В. Формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з дітьми, які перебувають в сім'ях під опікою.

У статті розкрито найбільш поширені форми та методи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Автором обґрунтовано зміст поняття «професійна компетентність» та охарактеризовано його складові, описано процес формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з дітьми, які перебувають в сім'ях під опікою.

Ключові слова: професійна підготовка, університет, професійна компетентність, майбутній соціальний працівник, діти, опіка, сім'я.